

7478

Մարտի 4
սրբազան հիշատակ

Կ. Պոլիս
1881

ԸՆԴ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՄԲ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻ

Տ. ՆԵՐՍԻՍԻ ԱՐՔԵՊԵՍԿՈՊՈՍԻ
ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ԹՈՒՐԿԻՈՅ ՀԱՅՈՅ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՎԵԼՈՅ ԽՆԱՄԱՏԱՐ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՉՆԱԺՈՂՈՂ
ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի 6/18 ՅՈՒՆԻՍԻ 1880

→→→→→

31

Մ Ա Ր Ա Խ

ԵՒ

ՍՈՐԱ ԶԵԶՄԱՆ ՀՆԱՐՆԵՐԸ

→→→→→

Ա. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. Մ. ՏՆՏԵՍԵԱՆ. ՍԻՆՊԻԼԼԻ ԽԱՆ. ԹԻԻ 47.

1881

2002

2011

632.7
Մ-36

Ասալ մեկնու թիւն մի է սա :

38103-67

51647 - 4. 7

Ո՞ւր Եգիպտոս , ո՞ւր Հայաստան . ո՞ւր հին Եգիպտոսի խորխոր բարձր , ո՞ւր ներկայ Հայաստանի և Փոքր Ասիոյ հեզական վարք :

Պէտք է ուրեմն գիտնանք՝ թէ մարդուս իրաւունքն է նախ և առաջ ապրիլ և իւր հացն գտնել , մարդոյս պարտքն է ապա իւր հացն յափշտակող որ և է էակ արիաբար վանել :

Սակայն այս հացի թշնամին վանելու կերպն իսկ գիտնալ հարկ է :

Յայսմ մասի մարախի չարժմանց նմանել մեզ կը բաւէ :

Մարախ որպէս խմբովին և միաբան մարդուս հացին վրայ կը յարձակի , պէտք է մարդիկ իսկ , ամենայն մտաւոր և հեռաւոր գիւղացիք , հաւասար գինուորեալ , հաւասար արիւն-թեամբ մարախի վրայ յարձակին :

Սնկանոն կերպիւ մարախի վրայ խնայ , գինքն անխոհեմաբար և միամտաբար տեղաւորել է . որով՝ մարախի դէմ պատերազմի չսկսած նախ զարուհատ սորա ուսանել հարկ է , արուհատ որոյ երկրորդ գլխաւոր կանոնն՝ յետ միաբանութեան՝ արագութիւնն է :

Ուստի մարախի դիմաց , Ասիոյ երկրագործն սէտք է որ իւր քայլն փոխէ , որ ցարդ եզան դանդաղ քայլին 'ի չափ գերկայնութիւն կենսաբեր ակօսին իբրև ճանապարհ գերեզմանի մեղմադձոտ և յամրաչարժ կը չափէ : Այն կենդանին որ մարախի պատերազմին մէջ մարդուս հնազանդ օգնական կարէ լինել՝ միայն երիվարն է , զոր կարծեմք թէ Ասիոյ մէջ բազմացնելու , ցեղովն բարւոքելու , և ներկայութեամբն զհողագործութիւն կենդանացնելու ժամն հասած է :

Ուստայ մեր եղբարք , որք այնչափ մեր սովեւոց ողորմեցան , այսօր այս կտրիճք մեզ մարախի դէմ պատերազմելու կերպն իսկ կ'ուսուցանեն . զի ներկայ գրքոյկս զոր Յանձնաժողովս փութով մեծաւ 'ի Ուսաստանէ խնդրեց , կովկասեան Հայոց նուիրեալ՝ Պ. Հրաչեայ Տէր Բարսեղեանցի հմտալից և ազգօգուտ մասնագիտութեանն գործ է :

Այս գրքոյկս ապա՝ որոյ լեզուն փոփոխելով պարզ աշխարհաբառի վերածեցինք , կը յանձնարարեմք այն ամենայն գիւղացւոց որք դատերու վրայ իւրեանց խաղաղաւէտ իշխանութեանն նախանձախնդիր են :

Գիւղացի մը՝ որ իւր արտին վրայ յուսահատ և ջլատ կը խոնարհի , տիրած պինդ հողուն , ներքեւն ապրած վսեմ տարեւուն նախատինք է . գիւղացին պէտք է որ գիտնայ թէ աշխատիլ սիրել և տիրել իւր պաշտօնն է , քրտանց իրաւունքն պաշտպանել՝ իւր կրօնքն է . և թէ ո՞ւր մարդ կ'աշխատի , Աստուած անդ է :

Ի դիմաց սովեւոց խնամատար Կեդր. Յանձնաժողովոյ

Ատենադպիր

Ատենապետ

ՊՕՂՈՍ Թ. ՇԱՇԵԱՆ ՍԵՐՈՎԱԲԷ ԿԻՂՊԵՆԿԵԱՆ

Կ. Պօլիս. Գատը քեօյ. 1881. Մարտ 1/15.

Ո՛ւր որ նայինք , սիրելի ընթերցող , թէ՛ ամառ
 և թէ՛ ձմեռ ժամանակ , ամեն տեղ՝ դաշտերու , ան-
 տառներու և մինչև անգամ տան մէջ՝ կը տեսնենք որ
 զանազան ճճիներ կը սողան ու կը թռչտին : Նայելով
 նոցա վրայ՝ մարդ մտքէն չ'անցունենր թէ այս մանր և
 թոյլ արարածները կտրող են մեզ փնտռելու :
 Այսու ամենայնիւ մարախն , որ նոցա նման է , յաճախ
 չատ փնտս կու տայ մեզ , թէև զայն սպանանել տղու
 անգամ դժուար չէ : Գայլերն և զանազան գաղաններ
 այնքան չեն փնտսեր մարդուս , որքան այս մանր և
 թոյլ էակներն : Գայլը կը փախցունէ , կամ կը պատուէ
 մէկ ոչխար , որով փնտս կու տայ միայն մէկ հատին ,
 իսկ մարախը փճացունելով մեր արտերը՝ կը փնտսէ
 բոլոր գիւղին , և չատ անգամ հազարաւոր գիւղերու
 և քաղաքներու . մէկ խօսքով՝ բոլոր երկրին մէջ սով
 կը տարածէ :

Ի հարկէ այժմ կը հարցունէք , թէ ինչո՞ւ է որ
 այս թոյլ և չնչին արարածներն աւելի մեծ փնտս կը
 բերեն մարդուն , քան թէ գայլն և գաղաններ , որոց
 տեսքը միայն կը սարսափեցունէ զմեզ : Պատճառն այն
 է որ մարախներն հարիւր հազարներով և միլիոններով
 կը թափին արտերու վրայ :

Այժմ համառօտապէս պատմեմ ձեզ , պատուելի
 ընթերցողք , մարախներու կեանքը , և տեսնենք թէ

ինչպէս կարող է մարդ նոցա գէտ կուտել ու յաղթել :
Անշուշտ , շատեր տեսած են թէ ինչ է մարախը :
Նա հեռուէն՝ տաք երկիրներէն կը թռչի կու գայ գէպ
ի մեր երկիրները , և ճանապարհին վրայ ինչ որ պա-
տահի ուտելու յարմար , կ'ուտէ բոլորն ալ , և ահա-
գին դաշտեր կը թողու ամայի , առանց մի խոտի :
Մարախներն երբէք առանձին և կամ փոքր թուով
չեն թռչիր , այլ կը միանան և մի ահագին գունդ կը
կազմեն , և այնպէս կ'անցնին կ'երթան , և այն ամեն
երկիրներու վրայ կ'իջնան ուր կերակուր գտնել կը
յուսան :

Երբեմն մարախներու գունդն այնպէս մեծ կ'ըլ-
լայ , որ մի ահագին ամպի պէս կը ծածկէ արեւը :
Այսպէս գունդ մը մարախ նստելով ծառի մը վրայ ,
իւր ծանրութեամբ կը կոտրտէ սորա ճիւղերը :

Եթէ մտաբերենք թէ ինչպիսի փոքր էակ է մա-
րախը , յայնժամ լաւ կը հասկանանք թէ քանի՞ հոտ
մարախ արդեօք պէտք է ծառի մը վրայ՝ որ ծառն
սոցա ծանրութենէն կոտրուի : Երբ այս ըսածիս վրայ
աւելցունեմ , որ չէ թէ մէկ կամ երկու ծառի ճիւղեր
յաճախ կը կոտրուին մարախներուն նստելէն , այլ եր-
բեմն ամբողջ գիւղի այգիներուն մէջ եղած ծառերը ,
այն ժամանակ լաւ կը հասկնաք թէ քանի՞ հարիւր հա-
զար մարախ եկած է , և թէ ինչպիսի բազմութենէ
բաղկացած պիտի ըլլայ նոցա գունդը : Այս է պատ-
ճառն՝ որ գիւղացին առանց սարսափելու չի կրնար
նայիլ մարախի խումբերուն մօտենալուն : Այսպիսի
գունդ մը ո՛ւր որ գտնայ կերակուրի յարմար տեղ ,
իսկոյն կ'իջնայ գետնի վրայ և կ'ոչնչացունէ ինչ որ այն
տեղ բուսած է , այնպէս որ մէկ երկու ժամէն ետքը
բան չի մնար ո՛չ դաշտերուն և ո՛չ այգիներուն մէջ :

Դաշտերուն բոլոր հացը կ'սպառի , այգիներուն ծա-
ռերը կը մնան մերկ՝ կարծես ձմեռն է հասեր , և երբ
այսպէս կ'ուտեն և կը լափեն ինչ որ մարդ ցանած է ,
կ'եւլեն կը թռչին բոլորն ի միասին մի սւրիշ տեղ , ուր
կը գործեն՝ ինչ որ այլուր ըրին : Այսպէս ուր որ մա-
րախ երեւնայ՝ իրեն հետ սով ալ կու գայ , և ուր մի-
անգամ երեւեցաւ , այն տեղ երկար ժամանակ իւր
տխուր յիշատակն անմոռանալի կը մնայ :

Այժմ հարկաւ կը հարցունէք , թէ ո՛ւր տեղէն
մարախն մեր կողմերը կու գայ , ո՛ւտտի կարկուտի
նման մեր վրայ կը տեղայ , և մեր աշխատութեան պը-
տուղը կ'ուտէ և կը փճացունէ :

Մեզմէ շատ հեռու կայ մի տաք երկիր , որ Արա-
պիստան կ'ըսուի , այն տեղ մարախը կը բազմանայ ,
ուսկից մեր աշխարհներու վրայ կը թափի :

Կը հարցունէք անշուշտ թէ ինչո՞ւ համար է որ մա-
րախն այն տեղ ուր ծնած է՝ չի մնար , այլ մեզ հիւր
կու գայ : Պատճառն այն է , որ իւր հայրենեաց մէջ
մարախը կերակուր չի գտներ , և կու գայ մեզ մօտ
առժամանակ մի կշտանալու համար : Այսպիսի մեծ
ճանապարհ անցնելու համար՝ սոքա պէտք է լաւ թե-
ւեր ունենային . և մենք կը տեսնենք , որ նոքա երկու
ջուխտ թեւեր ունին . այս թեւերէն միայն մէկ ջուխտն
է՝ որ թռչելու կը ծառայէ , իսկ միւսը վերեւէն կը
ծածկէ այդ մեծ և բարակ թեւերը : Այդ մի ջուխտ
և բարակ—երկայն թեւերով՝ մարախն կարող է թռ-
չիլ օրը 24 վերստ . (33790 արշէն թուրքիոյ) :

Մարախներու մէջ պէտք է զանազանենք արուն
և էգն , ինչպէս և բոլոր ուրիշ արարածներու մէջ :
Արու մարախն իւր գոյնովը կը զանազանի էդ մարա-
խէն—սա աւելի դեղին գոյն ունի և քիչ մ'ալ փոքր է :

Արտերը ոչնչացունեւէն յետոյ սոքա կը զուգաւորին :

Այս զուգաւորութիւնն ամեն տարի միեւնոյն ժամանակ չ'ըլլար , երբեմն կը զուգաւորին փոքր ինչ կանուխ , երբեմն ուշ . կը պատահի որ զուգաւորին Օգոստոս ամսոյն մէջ , ինչպէս նաեւ Սեպտեմբերի և Հոկտեմբերի մէջ . զուգաւորելու ժամանակը գլխաւորապէս կախում ունի եղանակին ջերմութեան աստիճանէն :

Մարախներն առաջուց կ'զգան թէ ինչպիսի օրեր պիտի դան , ուստի թէ որ զգան թէ ցուրտ օրեր մօտենալու վրայ են , այն ժամանակ ցուրտն վրայ չեկած արագ կը զուգաւորին և ձու կ'ածեն : Մարախները ամենքն չեն զուգաւորիր , այլ կը զուգաւորին բոլոր էգերը , և արու մարախներէն միայն մէկ մասը , գըլխաւորապէս նոքա , որք աւելի մեծ են : Իրք մարախները կը զուգաւորին , յայնժամ շատ դիւրին է առաւօտները կանուխ ջախջախելով քնիւ զայնա , վասն զի յի էգ մարախները , որոց արդանդը ձուերով լցուած է , հանգստեան պէտք ունին , և չեն կրնար թռչիլ :

Մի քանի տեղեր հետեւեալ կերպով կը ջարդեն մարախը . խումբ մը ձիեր կը վաղցունեն դաշտին մէկ ծայրէն մինչև միւս ծայրը : Շատ անգամ այսպէս տեղեր արծաի կը թողուն ոչխարները՝ որ ժուռ դան , և ոտքի տակ կոխեն ու կոտորեն մարախները : Բայց այդ հոգը երբեք պիտի չէ թողուլ ոչխարներու , որովհետև նոքա խոտին հետ մարախներն ալ ուտելով՝ կրնան հիւանդանալ : Մարախները զուգաւորելէն ետքը կ'սկսին գետինը բորել և այն տեղ ածել իրենց ձուերն , զոր կը պատեն մի դեղին թուփ նման հեղուկով , ու ետքն ալ կը ծածկեն հողով : Այսպէս է սոցա բոյնն :

Ձու ածելէն ետքը՝ եթէ օրերը տաք են , փոքր

ինչ կը հեռանան իրենց ձու ածած տեղէն , և մօտիկ դաշտի մը վրայ կ'իյնան ու կը մեռնին : Իսկ եթէ ցուրտ օրեր են , նոյն իսկ իրենց ձուերուն վրայ կ'իյնան մեռած :

Առաջ կը կարծուեր թէ ո՛ւր տեղ որ կոտորուած կամ սատկած մարախներ կան , նոյն այն տեղն իսկ նոցա բոյներն ալ կան , իսկ յետոյ յայտնեցաւ՝ որ երբեմն՝ այսինքն տաք օրերու մէջ , նոքա իրենց ձու ածած տեղէն փոքր ինչ հեռու կը թռչին և անդ կ'իյնան կը մեռնին : Այսու ամենայնիւ ո՛ր դաշտին մէջ որ կոտորուած մարախներ գտնենք , կրնանք հաստատ աւել թէ այն տեղն կամ թէ նորա մօտիկ տեղ մարախն ձու ածած է . երբեմն աչնան ժամանակ պէտք է զանազանենք այն էգ մարախներն , որք արդէն ձու ածած են , ուրիշ այն մարախներէն՝ որք դեռ չեն ածած : Սպաննել այն մարախներն՝ որք արդէն ձու ածած են , անօգուտ աշխատութիւն է , վասն զի նոքա արդէն իրենց գործը լմնացած լինելով՝ մահուան դատապարտուած են : Այս մարախները միւս մարախներէն կը զանազանուին փորի մեծութեամբ : Առաջիններուն փորը փոքր է և վոխ , իսկ երկրորդներունը մեծ և փքուած :

Մարախը ամեն տեղ ձու չածեր , այլ կ'ընտրէ այնպիսի տեղեր ուր ամուր է գետինը , որովհետև ամուր գետնի տակ ձուերը աւելի աղէկ կը պահպանուին . բայց 'ի պինդ գետիններէն , նա գլխաւորապէս առաւել տեղեր ձու ածել կը սիրէ , նա մանաւանդ այնպիսի դաշտերու մէջ՝ ուր բան չ'իւրուսնիր :

Մարախը երբ իւր ձուերը անտառի մէջ կ'ածէ , խոնաւութենէ և 'ի ցրտոյ՝ անդ գրեթէ միշտ ձուերն ինքնին կը փճանան : Զայս դիտելով մարդիկ շատ տե-

ղեր աշնան ժամանակ, երբ մարախներու զուգաւորու-
թեան ժամանակն մօտենայ, դէպ 'ի անտառ կը քշեն
ղաննք, որպէս զի անդ ձու ածեն:

Աստ գիտնալու արժանի խնդիրներէն մին ալ սա
է թէ՝ մարախները մէկ դաշտի՞ թէ ոչ զանազան դաշ-
տերու վրայ ձու կ'ածեն: Մարախներն 'ի բնութենէ
մէկ դաշտի վրայ 'ի միասին ձու ածել կը սիրեն: Եթէ
այս օրինաց հակառակ զանազան մերձաւոր դաշտերու
վրայ մարախի ձու գտնուի, պէտք է գիտնանք որ
սորա պատճառն մենք ենք և ոչ մարախք: Վասն զի
մարախները մարդու հալածանաց պատահելով է որ
ցիր և ցան եղած մերթ աստ և մերթ անդ ձու կ'ա-
ծեն: Եթէ արգելք չունենային, անշուշտ, ինչպէս
փորձուած է, բոլորը միասին ձու պէտք է ածէին:

Մարախի ձուերն բոլոր ձմեռ հողու տակ ծած-
կուած անշարժ կը մնան: Այս ձուերն բացուելու հա-
մար տաք օրերու կ'սպասեն, և կլիմային համեմատ,
Ապրիլ, Մայիս, Յունիս և Յուլիս ամիսներու մէջ կը
ճաթին, և ձագեր դուրս կու տան:

Երբեմն կը պատահի որ այս ձուեր աշնան մէջ ան-
դամ օդին տաքութենէն խաբուելով կը բացուին,
յայնժամ այս վաղաժամ ծնած մանր մարախները՝ ձը-
մեռուան ցրտէն և անօթութենէն կը մեռնին:

Առհասարակ թէ որ դարունը տաք է, մարախ-
ները կ'սկսին երեւալ Մայիսի մէջ, կը պատահի որ Ապ-
րիլին ալ դուրս գան. իսկ եթէ դարնան օդը ցուրտ է,
այն ժամանակ դուրս կու գան Յունիսին և Յուլիսին:

Մանր մարախներու երեւման ժամանակն սոցա
սպանման յարմարագոյն ժամանակն է: Այս գործոյս
մէջ յաջողութեան համար, պէտք է որ յարատեւու-
թեամբ օր ըստ օրէ երեւան ելած մանր մարախներն

ջարդենք, և չի կարծենք թէ մէկ օրուան մէջ ամեն
ձուեր կը ճաթին և ամեն մանր մարախներ դուրս կ'ել-
լեն. պէտք է գիտնանք որ դարնան օրերը միօրինակ
չեն, և թէ մէկ օրն աւելի տաք է, միւս օրն աւելի
ցուրտ: Ուստի տաք օր մը գետնէն դուրս ելած մա-
րախներու խումբ մը սպաննելէն վերջը, պէտք է ըս-
պասենք, որ մի քանի օրէն ետքը տաք օդով դուրս
գալիք երկրորդ, երրորդ և չորրորդ խումբն ալ սպան-
նենք, այսինքն՝ հազիւ խումբ մի մարախներ ելած՝
պէտք է որ մենք միշտ պատրաստ ըլլալով զինքն գի-
մաւորենք և ջնջենք: Այս մանր մարախները կը զանա-
զանուին մեծերէն միայն սովաւ, որ չունին թռչելու
թեւեր. երեք կամ չորս օր սոքա ամենեւին բան չեն
ուտեր, և շատ կը սիրեն բարձրանալ բարձր փայտե-
րու վրայ, և այն տեղ գիշերը անցունել: Այս երեք
չորս օրէն յետոյ կ'սկսին սոքա ուտել և ոչնչացունել
որ և իյէ բան որ արտերու մէջ կը գտնուի: Յետոյ
կ'անցնին մի ուրիշ արտ, և այն տեղ ալ կ'ուտեն ինչ
որ կարելի է ուտել:

Մարախներն իրենց ծննդեան առաջին երեք շա-
բաթը տկար կերպիւ կ'ընթանան, ժուռ կուգան, այլ
թմբած այնպէս, որ սոցա ընթացքն արգիլելու հա-
մար բաւական է առուով շրջապատել այն դաշտն ուր
ծնան: Երեք շաբաթէն յետոյ սոքա իրենց մորթը կը
փոխեն, օձի չապկի նման:

Այս մորթը փոխելէն յետոյ՝ կ'սկսին շուտ մեծ-
նալ, թռչտել և ժիր վազվազել: Այս միջոցին խիստ
ահաւոր են սոքա արտերու նկատմամբ: Թեւաւոր մա-
րախն երբեք չէ կարող այնպէս փասել որքան կը վը-
նասէ նա, առաջին մորթը փոխելէն յետոյ: Մէկ ար-
տէն միւս արտն անցնելով՝ հոգեւորն վրայ կը փնտցու-

նեն ինչ որ պատահի . ալ խոտ չի մնար որ չուտեն : Մինչև անգամ գետն կարող չէ սոցա առաջըն առնուլ : Մէկ ամէն կ'անցնին միւս ամիւր , և այն տեղ ալ կը շարունակեն իրենց գործը : Այսպէս կը մեծնան օրէ օր և վեց շարաթէն յետոյ կը փոխեն իրենց երկրորդ մարթը և կը թեւաւորին , և այն ժամանակ կը տարածուին ամեն տեղ ուր որ կերակուր գտնել կը յուսան : Կը դիմեն մէկ տեղէն միւս տեղ , իրենց բոլորաբը սով կը տարածեն մինչև Օգոստոս ամիսը , և ապա ձու կ'ածեն և կը մեռնին :

Առաջ կ'ըսէին որ մարախը միայն տաք երկիրներու մէջ կը բազմանայ , և թէ ցուրտ կողմերը կարող չէ բազմանալ , բայց յետոյ հաստատուեցաւ , որ մարախներն ոչ թէ ցուրտ երկրի , այլ և ամենացուրտ երկիրներու մէջ անգամ կը բազմանան : 1790 թուականին մարախն երեւեցաւ 'ի Սկանտինաւիա , որ Ռուսաստանէն աւելի ցուրտ երկիր է : Երեք տարի շարունակ մնաց այն տեղ , 'ի հարկէ ամեն տարի նոր ձուեր ածելով , և այս երեք տարուան մէջ ջնջեց բոլոր ըստականութիւնը . և ամբողջ երկիրը աւեր դարձուց : Նմանապէս , առաջ կ'ըսէին թէ մարախը կարող չէ թռչիլ որ կողմ որ կամենայ , այլ միայն կը թռչի դէպ այն կողմ որ քամին կը փչէ , բայց յետոյ հաստատուեցաւ որ քամին քիչ կը խռովէ սորա կամքը :

Այսպէս ահա մարախներու ահագին ամպերը կ'իջնան արտերու վրայ և կ'սկսին ուտել ինչ որ կայ : Այս թշուառական չ'ընտրել սոսկ մի տեսակ կերակուր , այլ հաւասարապէս կը լափէ զամենը , երբ արտի մը բոլոր հացը կերաւ , չի գոհանար , այլ կը թռչի կ'իջնայ անդէն ուրիշ արտի մը վրայ , և երբ այն տեղ ալ զամենը փճացուց , կ'սկսի մի և նոյն ախորժակով

ուտել ծառեր , զանազան անպիտան խոտեր , և : Եւ երբ այս ամենայն հատաւ , և ինքն սենեկի մը մէջ մտաւ , աստ իսկ կ'սկսի մեծ ախորժակով կրծել գիրքեր , թղթեր , մինչև անգամ տախտակներ :

Բ.

Մարախները ջնջելու հնարքներ .

Մեք ծանօթացանք համառօտապէս մարախներու կենաց : Արդ տեսնենք թէ մարդ ո՞րպէս կարող է յաղթել և ջնջել այս ահաւոր թշնամին : Մարախը ջնջելու համար լաւագոյն և օգտակարագոյն միջոցն սոցա ձուերն ոչնչացունեն է : Այս գործը չէ այնպէս դժուար՝ որպէս կ'երեւի , եթէ մարախին ձու ածած տեղերուն ծանօթանանք : Մարախն , ինչպէս ասացինք , ձու կ'ածէ աւաղուտ տեղեր , և կամ այն դաշտերու վրայ , ուր ամենեւին խոտ չի բուսնիր , և երբէք առանձին ձու չ'ածեր , այլ ընդհակառակն՝ գրեթէ հարիւր հատ 'ի միասին . ուրեմն , երբ մարախին բոյնը գտնելով ջնջենք , մօտ ութսուն կամ հարիւր հատ մարախ այսպէսով ջնջած կը լինինք :

Մարախին բոյնը գտնելը շատ դիւրին է : Նախ զի գիտենք թէ ո՞րպիսի տեղեր ձու կ'ածէ , երկրորդ գիտենք որ հարիւր հատ 'ի միասին կ'ածէ , և երրորդ գիտենք որ՝ ո՞ւր որ ձու է ածած՝ ինքն ալ անդ , և կամ մօտը պէտք է որ սատկած լինի : Ուրեմն այս նշաններով և գիտութեամբ շատ դիւրաւ կրնանք գտնել մարախին բոյնը : Եթէ տղայոց ամեն տասը բոյնի

համար մէկ փարայ տանք, կ'ոչնչացունենք մէկ փարայով մօտ հազար մարախ, և եթէ բոլոր գիւղով այսպէս վարուինք, այն ժամանակ մարդ գլուխ մէկ քանի ղուրուշով և ընդամենն մէկ քանի հարիւր ղուրուշով՝ մարախներու պատուհասէն բոլոր գաւառով կ'ազատինք: Միայն թէ այս միջոցը պէտք է աղէկ հասկնալով՝ ի գործ դնել: Ի հարկէ այս կերպով կարելի չէ մէկ տարուան մէջ բոլոր մարախները ոչնչացունել, սակայն կարելի է մեծաւ մասամբ փճացունել զանոնք, վասն զի աշնան ատեն երբ մարախներուն բոյները ժողովենք, բնականաբար սակաւաթիւ մարախներ դուրս կ'ելլեն:

Ինչպէս յայտնի է մեզ, նորածին մարախները առաջին երկու երեք օրը բնաւ բան չեն ուտեր, բարձր բոյսեր բերող արտերու մէջ բնակիլ կը սիրեն, խմբովին կ'ապրին, և բարձր բոյսերու վրայ կը նստին ու կ'անցունեն դիշերները: Ուստի թէ որ այսպիսի դաշտի մը մէջ մարդու հասակի բարձրութեամբ 20—30 փայտ տնկենք, կրնանք ամեն առաւօտ արեւը ծագելէն առաջ, երբ մարախները այս փայտերու վրայ դեռ կը քնանան, քսակով զսոսա ժողովել, այս գործողութիւնը հետեւեալ մէկ քանի օրեր կրկնել, և այսպէս սով արտն ազատել. վասն զի սակաւաթիւ մնացած մարախներն՝ բուսականութեան զգալի փնաս մը չեն կարող գործել: Սակայն եթէ այս երեք առուրց մէջ չաշխատինք մարախը ջնջելու, յետոյ մեծապէս կը դժուարանայ գործն: Ինչպէս յայտնի է մեզ, երեք օրէն վերջը մարախն ալ ուտել կ'սկսի, և երկու շաբաթէն ետքը ժիր ժիր կը վազվազէ: Այդ երկու շաբաթուան մէջ զանազան կերպով դիւրաւ կը ջնջուի մարախը, իսկ երբ կը թեւաւորի և թռչել կ'սկսի, այն ժա-

մանակ ալ անկարելի կ'ըլլայ զինքը զսպել. շատ տեղեր, երբ թեւաւոր մարախի գունդը կը մօտենայ, կըրակ կը վառեն դաշտերու մէջ, նաև հրացան կը պարպեն, կը գոչեն ու կը պօռան, և: Այսպիսի միջոցներ բոլորովին աւելորդ են, բնաւ օգուտ չունին, վասն զի մարախը կրակէ վախելով՝ միայն արտ կը փոխէ, այլ չ'անհետանար, և ուրկէց որ փախաւ՝ անդ կրնայ վերադառնալ:

Մարախները ջարդելու համար զանազան գործիքներ և միջոցներ ի գործ կը տրուին: Այս տեղ հարկաւոր է յիշեցունել, որ այն միջոցները՝ որոց վրայ խօսեցայ և պիտի խօսիմ, պէտք է որ բոլոր գիւղը ամբողջապէս և հաւաքաբար ի գործ դնէ, իսկ եթէ մարախը շատ գիւղերու մէջ երեւցաւ, յանժամ պէտք է որ բոլոր այս գիւղերը ի միասին գործեն և հաւաքաբար:

Արդ պատմեմ այն միջոցներն՝ որք արդէն շատ տեղ ի գործ դրուած են և իբրև օգտակար փորձուած:

Երկու կերպով մարդիկ կը ջնջեն մարախները, Ա. նոցա ձուերը ոչնչացունելով, Բ. ձուերէն դուրս եկած մարախները ջարդելով: Նախ տեսնենք թէ ինչպէս կարելի է ջնջել նոցա ձուերը: Այս բանիս համար զանազան միջոցներ ի գործ կը դրուին:

Ամենէն դիւրին և աժան միջոցն ահա այն է: Այն տեղ, որ մարախն իւր ձուերն ածած է, աշնան ատեն մէկ ու կէս կամ երկու մատ խորութեամբ, այսինքն մինչեւ մարախի բոյնին սովորաբար գտնուած խորութեամբ պէտք է արտը վարել ու հերկել, և երկաթէ կրմուխով կամ ցաքանով հողակոշտը փշրել, այսինքն գետինը բորելով, քերելով, մարախին թողած ձուերը դուրս հանել, գետինն երեսը բերել, որպէս

38103-67

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԲՆԱԿԱՆԱԳՐԱԿԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆ

զի բաց օգին մէջ մնալով՝ անձրեւէն ու ցուրտէն վր-
ճանան : Եթէ այսպէս չընենք , մարախը շատ աղէկ կը
պահպանուի ցուրտէն : Ուր որ գետինն ամուր կամ
պինդ չէ , հարկաւոր չէ կրկին հերկել , բաւական է
միայն ցաքանել :

Այս միջոցիւ երբ հողը կը մանրուի , լաւ կ'ըլլայ
եթէ այս հողերու վրայ տղաքներ արձակելով մարախ-
ներու բոյները հաւաքել տանք , կամ թէ ոչ , այդ
դաշտերուն վրայ մի քանի օր արածել տանք խողեր ,
որք մեծ ախորժակով մարախներու բոյները կ'ուտեն
և երբէք չեն փնասուիր : Արդէն շատ տեղեր մարախ-
ներն այս միջոցով ոչնչացունել յաջողած են : Սակայն
երբեմն եղած է որ այս միջոցը անօգուտ երեւցած է ,
այլ յետոյ քննուելով հասկըցուեցաւ , որ այս անյա-
ջողութեան պատճառն՝ ոչ թէ ձեռնարկուած միջոցն
էր , այլ սորա գործադրութեան ձեւն , վասն զի գե-
տինը մէկ ու կէս կամ երկու մատէն աւելի խոր բոր-
ուելով և կատարեալ տակնուվրայ ըլլալով՝ հաւկիթ-
ները նորէն հողով ծածկուած ու պահպանուած էին :

Բոլոր վերը ըսածներս պէտք է աշնան ժամանակ
կատարել , իսկ գարնան քանի որ մարախը դեռ գետ-
նէն դուրս չէ եկած , աղէկ կ'ըլլայ եթէ այսպիսի դաշ-
տի վրայ ոչխարներ կամ կովեր արածել տանք , և
կամ արձակ թողունք հոն ձիերու խումբեր : Այս ա-
նասունները դաշտին վրայ ժուռ գալով՝ գետինը կը
պնդացունեն , որով աշնան՝ մարախներուն գետնէն
դուրս գալը կ'արգիլեն : Զուէն նոր ելած մարախը
շատ թոյլ է , և չէ կարող պինդ գետինը բորել կամ
ճաթեցունել , որով անդ անօթութենէն կը մեռնի
բանտարկեալ :

Բոլոր ասածներս 'ի գործ կը դրուին այն ժամա-

նակ , երբ գետինը հարթ հաւասար է , կամ թէ վը-
րան բուսած ծառեր չի կան :

Իսկ եթէ մարախը իւր ձուերը բլուրներու վրայ
կամ այգիներու մէջ դրած է : այն ժամանակ ուրիշ
միջոց կը գործածուի : Գետինը կը փորեն բահով , և
ձեռքով կը ժողովեն մարախներու բոյները , զորս շատ
դիւրին է ժողովել , որովհետեւ մօտ հարիւր հատիկ
մէկտեղ դրուած ու չորս կողմէն հողով պատած լինե-
լով դիւրաւ աչքի կը զարնեն : Այդ բոյները բաւական
մեծկակ կ'ըլլան , աղանիի հաւկիթի չափ , որով դիւ-
րաւ կը տեսնուին և կը գտնուին : Ամեն մէկ ժողովող
կը տանի իւր հետ մէկ պարկ , որոյ մէջ կը դնէ բոյնե-
րը : Բոյները հետեւեալ կերպիւ կը ժողովեն , մի քա-
նի մարդ ագարակին մէկ ծայրը կը կանգնեն և նոյն-
քան մարդ ալ միւս ծայրը , և բորելով գետինը շա-
րունակ իրարու կը մօտենան , յետոյ ետ կը դառնան
իւրաքանչիւրն իւր կարգով և նորէն տնտղելով բոբած
գետինը , որպէս զի ծածուկ բոյն չի մնայ , և այդպէս
շարունակելով կը բորեն ամբողջ արտը կամ այգին :
Թէեւ այս միջոցը առաջուրնէն քիչ մը դժուար է ,
բայց աւելի լաւ է , վասն զի այսպէսով ապահով կըր-
նանք ըլլալ , որ ա'լ մարախի ձու չէ մնացեր գետինը :

Ժողովեալ ձուերը կամ կ'այրեն , կամ թէ կը
թաղեն շատ խոր գետնի մէջ և վրան ամուր կերպով
կը ծեփեն , սակայն աւելի լաւ է այրել : Բոլոր պատ-
մած միջոցներն 'ի գործ կը դրուին , երբ հաստատ գի-
տենք , թէ մարախը մէկ տեղ մը , այսինքն , մէկ երկու
դաշտի վրայ դրած է իւր ձուերը , իսկ եթէ զանազան
դաշտերու վրայ ձուերը ցանուած ըլլան , այն ժամա-
նակ պէտք է սպասել , որ մարախը ձուէն դուրս գայ ,
ապա բոլորը միասին ջնջել պէտք է :

Արդ պատմեմ թէ ի՞նչպէս պէտք է ջնջել ձուերէն դուրս ելած մարախները : Երբ մարախները ձուէն նոր ելած են, ինչպէս գիտենք, առաջին երկու երեք օրը բան չեն ուտեր, ու կը նստին բարձր փայտերու վրայ : Այն երեք առուրց միջոցին խիստ դիւրին է զանոնք ժողվել, որպէս առաջ պատմեցի : Մեք նոյնպէս գիտենք, որ առաջին երեք շաբաթ մարախն չատ ծանր կերպով ժուռ կուգայ և կը սիրէ գիշերները ժողովել ի միասին : Այդ ժամանակ գիշերանց չոր խոտ կը դիզեն սոցա շուրջը, և առաւօտուց արեւուն ծագելէն առաջ, երբ մարախն գեռ թմրած է, կը վառեն այդ խոտը : Մարախները կը կոտրին սաստիկ տաքէն, իսկ նոքա որք կ'ուզեն դուրս թռչել՝ կ'իյնան կրակին մէջ ու կ'այրին : Ասկէ զատ՝ կը ջնջեն զսոսա ջարդելով :

Ինչպէս գիտենք, մարախը երեք օրէն ետքը կ'սկսի ժուռ գալ դաշտի վրայ, և կ'ընտրէ մէկ ճանապարհ, ու բոլոր մարախները կ'երթան նոյն ուղղութեամբ դէպ ի մէկ կողմ :

Այդ ժամանակ մշակներն՝ ձեռուընին ցախ աւել առած, կ'ելլան կը կանգնին նոցա դէմ, և գետինը խփելով չեն թողուր որ մարախն առաջ երթայ : Յառաջապահ մարախներն ետ դառնալ կ'ուզեն, իսկ սոցա հետեւորդները չեն թողուր նոցա ետ դառնալ, որով բոլորը իրարու կը խառնուին, իրարու վրայ կ'ելլեն, կը գիզուին, վերջապէս բոլորովին իրարու մէջ կը պլլուին : Այն ժամանակ մշակներն մօտէն կը շրջապատեն զսոսա : Յետոյ կը բերեն տափան՝ ձիերով կամ եզներով լծած, և կը ջարդեն մարախը : Այդ գործը կը կրկնեն մի քանի անգամ, այնպէս որ կը կոտրեն, կ'ոչնչացունեն բազմաթիւ մարախներ :

Ահա ուրիշ միջոց մ'ալ : Երբ մարախը արդէն ճամբայ ինկած է, և մեզ յայտնի է թէ որ կողմ կ'երթայ, այն ժամանակ գիշերով կը բորենք մէկ կանգուն և առաւել խորութեամբ, և պէտք եղածին չափ, քսան հրեսուն կանգուն երկայնութեամբ փոս (խէնտէկ) այն ուղղութեան դէմ ուսկից մարախն պիտի անցնի : Միւս առաւօտ մարախը մօտենալով այդ փոսին՝ կ'իյնայ նորա մէջ : Ետ դառնալ չի կրնար, որովհետեւ ետեւէն եկողները արգելք կ'ըլլան, բոլոր փոսը կը լեցուի մարախներով, ետեւէն եկողները, այս անգամ, փոսին մէջ թափուածներուն վրայէն կ'անցնին, և եթէ շինած ըլլանք ճամբուն վրայ ուրիշ մի քանի այդպիսի փոսեր ալ, միւսներն ալ այն տեղ կ'իյնան : Ամեն մէկ այդ պիսի փոսի մօտ կանգնած կը կենան մարդիկ, որ փոսի մէջ ինկած մարախներու վերայ հող կը նետեն ու յետոյ վրան կը ճնշեն ոտքով, խաղող կոխելու պէս, կամ ծանր փայտերով կը ծեծեն : Աւելի լաւ է, որ դէպ ի փորած փոսը գութանով կամ արօրով ակօսներ բանանք, որովհետեւ մարախն աւելի կը սիրէ ակօսներու մէջէն անցնիլ :

Տեղ տեղ՝ ինչպէս Ախպրոս կղզւոյն մէջ երբեմն գործադրած են՝ վերոյիշեալ սկզբան համեմատ իրարմէ հարիւր կանգուն հեռաւորութեամբ, և ետեւէ ետեւ փորուած փոսերուն այն եզերքին վրայ՝ ուստի մարախը ցատկելով կրնայ փախչիլ : Ահա ինչպէս լաւ է հաշտներ, քէրտներ, այսինքն պատեր կը կանգնեն, ամբողջ փոսին երկայնութեամբ և այս լաթէ պատերուն վերի կողմը մոմապատ կտաւ (մոմաթ, մոմաթ) կը կարեն ոտնաչափ մը լայնութեամբ փոսին վրայ ծռած, այնպէս որ մարախը չի կրնալով այս մոմաթին վրայ քալել՝ անմիջապէս փոսին մէջ կ'իյնայ, ուր վրան կիր (քիրէճ) կը նետեն :

Մարախազարդ ցաքանը (տես , պատկեր 1) կը շինեն այս կերպ : Երկու հաստ փայտի ձող կ'առնուն , ամեն մէկը չորս կանգուն երկայնութեամբ և ծայրերէն իրարու քով կը կապեն , այնպէս որ երկու մատնաչափ բաց տեղ մնայ : Յետոյ այդ երկու ձողերուն մէջ մէկ ծայրէն մինչեւ միւս ծայրը մէկ ու կէս կանգուն երկայնութեամբ ծառի ճիւղեր կը մտցունեն , այդպէսով կ'ունենան մի լայն աւելի պէս բան , որ կը կոչուի Մարախազարդ ցաքան : Այդ գործիքը կը դնեն գետնի վրայ , վրան ալ կը դնեն մի ծանր տախտակ , որ եթէ թեթեւ է՝ պէտք է վրան ուրիշ բաներ ալ դնել : Վերջը ձողերուն երկու ծայրերէն կը կապեն չուան ու կը լծեն ձիեր : Այդ ցաքանը կը գործածեն այսպէս , այն դաշտը՝ որու վրայ երեւցած է մարախը , կը բաժնեն մի քանի մասերու և ամեն մէկ մասին մէջ կ'աշխատին տասըհինգ մշակ , որոց տասն կը շրջապատեն իրենց մասը , իսկ հինգը ցաքանները կը քշեն , այսպէսով կը ջարդուին այդ մասի մարախները : Այն տասըն մարդիկ , որք իրենց մասը շրջապատած են , ձեռու ընկն Բռնած ունին աւելներ , որովք չեն թողուր որ մարախները շրջանէն գուրս ելլեն : Այս գործը պէտք է ընել առաւօտները արեւը ծագելէն առաջ , երբ մարախները դեռ 'ի քունն են , և բոլոր մասերու վրայ 'ի միասին պէտք է սկսիլ , որ մարախները մէկ մասէն միւսը չի փախչին , և կամ եթէ փախչին , միւսին մէջ ջարդուկոտոր ըլլան :

Ուրիշ տեսակ մարախաջարդ մեքենայ կը շինեն այսպէս , (տես պատկեր 2) երկու կանգուն երկայնութեամբ և հինգ վեց մատ լայնութեամբ երկու տախտակներու մէջ կը շարեն կանոնաձեւ և կեքուող բարակ տախտակներ , զորս կը հաստատեն այն երկու մեծ

տախտակներուն մէջ , այդ բարակ տախտակներն մեք կ'անուանենք Արախ : Այդ ատամներն իրարու մօտ մօտ շարուած ըլլալու են , որով կ'առնուն սանտրի ձեւ , վերելի երկու մեծ տախտակներուն վրայ կ'աւելցունեն նաեւ այնպիսի մի տախտակ՝ ուղղահայեաց դէպ 'ի ատամները , իսկ այս վերջի տախտակին օղակներ (հալգա) կը կապուեն՝ ձի լծելու համար , այդ տախտակի վրայ կը դնեն որ և իցէ ծանրութիւն :

Վերելի տախտակը ջանալու է այնպէս ամրացունել , որ ատամները թեքուած մնան դէպ 'ի գետին իսկ ինքը տախտակը այդ ժամանակ՝ կ'ըլլայ զուգահեռական գետնի հետ : Այս մեքենան այն պատճառաւ լաւագոյն կը սեպուի , որ կարելի է գործածել ամեն տեսակ դաշտի համար : Ըսենք թէ ճամբուն վրայ քար պատահեցաւ , առաջին մեքենայով չենք կրնար ճնշել այն մարախները , որոնք այս քարի կողերուն տակ պահոււրտած են , բայց այս մեքենայով կարելի է : Սանտրին ատամները կը դպչին քարին , կը ծալուին , և կը ջախջախեն՝ քարերու մէջ ապաստանեալ մարախները :

Բաց 'ի այս գործիքներէն , որ կը ճզմեն մարախները , կան նաեւ ուրիշ տեսակ գործիքներ , որով մարդիկ ողջ ողջ կը ժողովեն մարախները : Այս գործիքներէն ես միայն մէկ տեսակի վրայ պիտի խօսիմ (տես պատկեր 3) որ ամենէն աւելի դիւրին է գործածել , և միեւնոյն ժամանակ՝ մեծ օգուտ կը բերէ : Պատմեմ թէ ի'նչպէս կը պատրաստեն այդ գործիքը : Նախ կ'առնուն մէկ տախտակ երկու կանգուն երկայնութեամբ և նոյնքան լայնութեամբ , յետոյ կ'առնուն երկու եռանկիւնաւոր տախտակներ , որոց մէկ կողմը երկու կանգուն է , իսկ միւսը մէկ կանգուն , և կը

կայցունեն առաջին տախտակի կողերուն : Յետոյ կ'առնուն նաեւ մէկ տախտակ երկու կանգուն երկայնութեամբ և մէկ կանգուն լայնութեամբ , և կը կայցունեն նոյն առաջին տախտակի տակին : Այսպէս կ'ստանան մէկ արկղի , սնտուկի նման բան , որ մէկ կողմէն կտրած ու բաց է , այդ արկղի վերեւէն վերջապէս կը կայցունեն մէկ տախտակ երկու կանգուն երկայնութեամբ և կէս կանգուն լայնութեամբ , և ահա գործիքը պատրաստ կ'ըլլայ : Սնտուկը կը դնեն երկու փայտերու վրայ , որ քշուելու ժամանակ՝ տակի տախտակը չիճանայ . այս սնտուկի առջեւէն ձիեր կը լծեն :

Այն դաշտին ծայրը ուր մարախը երեւան եկած է , կը փորեն մի քանի փոսեր , և յետոյ դաշտին միւս ծայրէն կ'սկսին վաղցունել յիշեալ սնտուկին լծուած ձիերը , որքան կարելի է արագ , դէպ 'ի փորած փոսը : Դաշտին մարախներն այսպէս արագ սնտուկին յառաջ քշուած ժամանակ մէջը կ'իյնան կամ՝ կը մտնեն , և երբ մէկ մը մէջը մտան , ա'լ չեն կրնար դուրս թըռչել , որովհետեւ ամեն ըոպէ մինչեւ փոսը հասնին՝ նոր մարախներ սնտուկին մէջ կը մտնեն , այնպէս որ շուարած մարախն մինչդեռ կը պատրաստուի դուրս թըռչել , նոր մտածներուն տակ կը մնայ , և փոսին մէջ թափուելով կը ջախջախի : Շատ լաւ կ'ըլլայ եթէ հինգ վեց այսպիսի գործիքներ կարգաւ մէկը միւսին մօտ քշէինք դէպ 'ի փոսը :

Ըստ իմ կարծեաց լաւ կ'ըլլայ որ դաշտի երկու կողմերն ալ փոսեր փորենք , որպէս զի երբ մէկ ծայրէն անցանք հասանք մինչեւ փոսը , նորէն ետ դառնալով միեւնոյն ճամբով՝ մնացած մարախները միւս փոսը թափենք : Պէտք է ձիերը քանի՝ կարելի է շուտ շուտ փոխել , և որքան կարելի է արագ քշել ,

քշողը կը նստի սնտուկին վերեւի տախտակին վրայ :

Արդ ես կը հաւատամ , որ դուք լաւ հասկցաք , որ մարախն մարդուս չափ զօրեղ չէ , և թէ մարդն միշտ կը յաղթէ այդ տեսակ թշնամոյն : Միայն հարկաւոր է որ ամենեքեանքս 'ի միասին գործենք , և այն ժամանակ բոլորովին պէտք է համոզուած ըլլանք , որ կը յաղթենք մարախին , ինչպէս որ յաղթած են ուրիշ շատ տեղեր : 1859 թուականին մարախն որ երեւցաւ Պետարապոլոյ մէջ , մինչեւ ցարդ պատմուած գործիքներով ու միջոցներով ջնջուեցաւ , կը մնայ աւելցունել որ այդ գործիքներուն ձի լծելն ամենակարեւոր է : Նաեւ պէտք է որ միշտ և միշտ յիշենք թէ մարախն հազիւ երեւցած՝ պէտք է զինքն իսկոյն ջնջել սկսինք , վասն զի նոր դուրս եկած մարախն՝ եթէ երկու երեք մարդիկ մէկ օրուան մէջ հարիւր հազարներով կրնան ջնջել , մի քանի օր վերջը՝ երբ այս մարախները մեծնան , հարիւր մարդ հազիւ այնքան մարախ մէկ օրուան մէջ կրնան սատկեցունել : Ուրեմն քանի որ մարախն թոյլ է , ձուէն նոր ելած է , պէտք է շտապել զայն ջնջելու՝ առաջին երեք օրերուն մէջ : Երբ մարախն ձու ածել կ'սկսի՝ հարկաւոր է հետեիլ , և լաւ հետեիլ , լրտեսել իմանալու համար թէ ո՛ւր տեղ ձու կ'ածէ : Մարախը ջնջելու յարմարագոյն ժամանակն աշնան և դարնան եղանակներն են , վասն զի այս միջոցիս մէջ գիւղացիք մեծ գործ չունենալով և դեռ վարուցանից սկսած չըլլալով՝ այս գործով կրնան զբաղիլ , և երկրորդ՝ որ այդ եղանակները մարախներու ծննդեան և ձու ածելու եղանակներն ըլլալով , սոցա տեղը ջնջելու յարմարագոյն ժամանակներ են :

Մեզ կը մնայ մի քանի խօսք ասել աստ մարախներու միւս թշնամիներուն և սոցա մարդուս մատու-

ցած ծառայութեանցը վրայ : Կաթնասուններէն մարա-
խի առաջին թշնամիներն են խողերը , դաշտի մկները ,
խլուրդները , աղուէսները և նմանապէս կատուները ,
չներն ու ոչխարները : Խոզերը կը փորեն գետինն և
կ'ուտեն մարախին ձուերը : Այն տեղեր ուր շատ խո-
զեր կան , կը թողուն որ սոքա երթան դաշտերու վը-
րայ ժուռ գան և ուտեն մարախներու ձուերը :

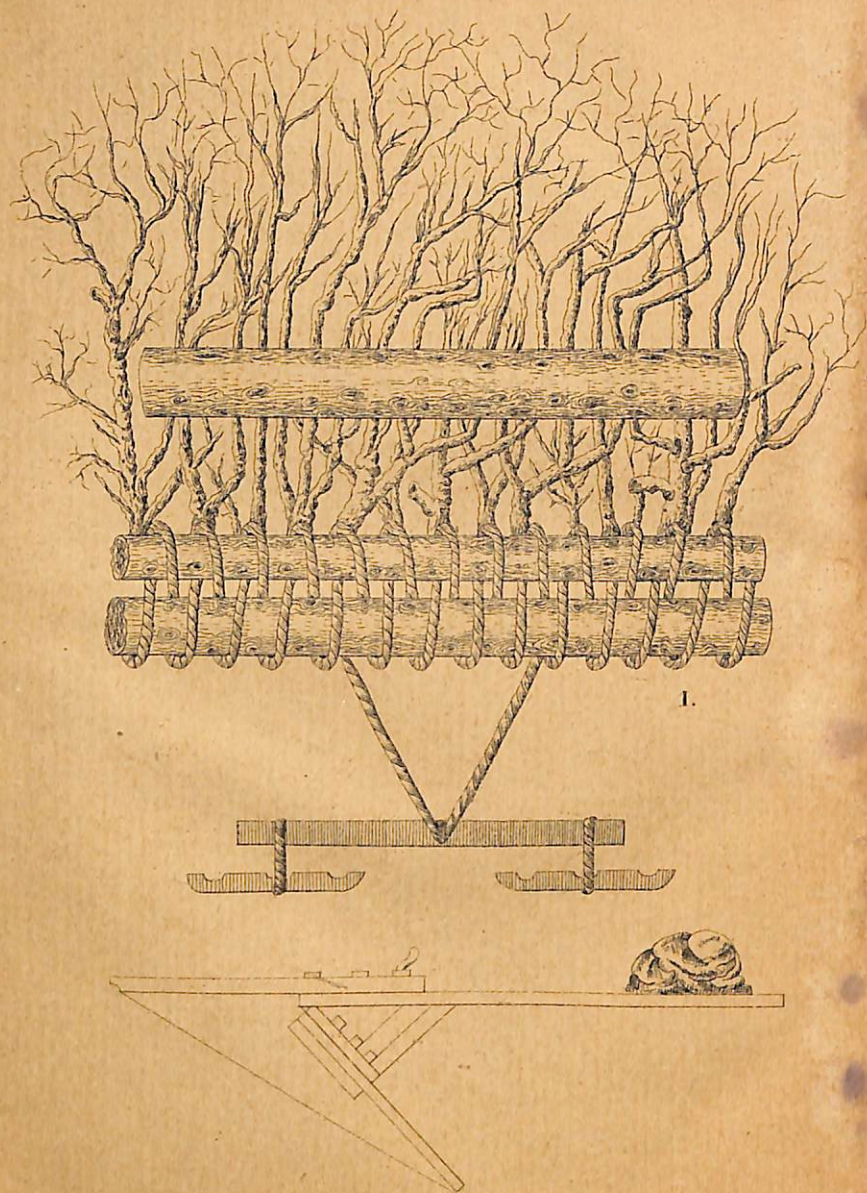
Այս գործին շատ կ'օգնեն նաեւ ընտանի թռու-
չունք , որ նմանապէս մեծ ոկրամոլութեամբ մարախ
կ'ուտեն :

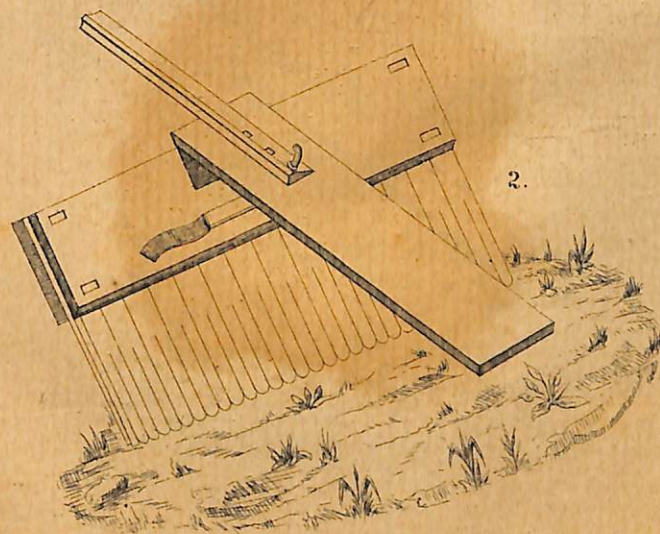
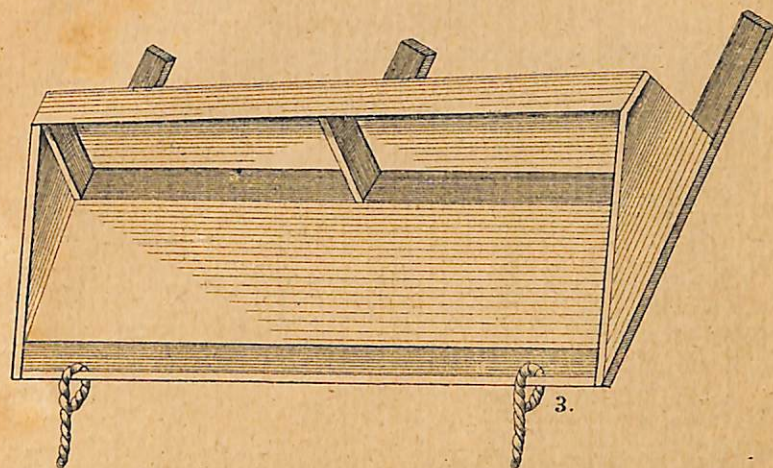
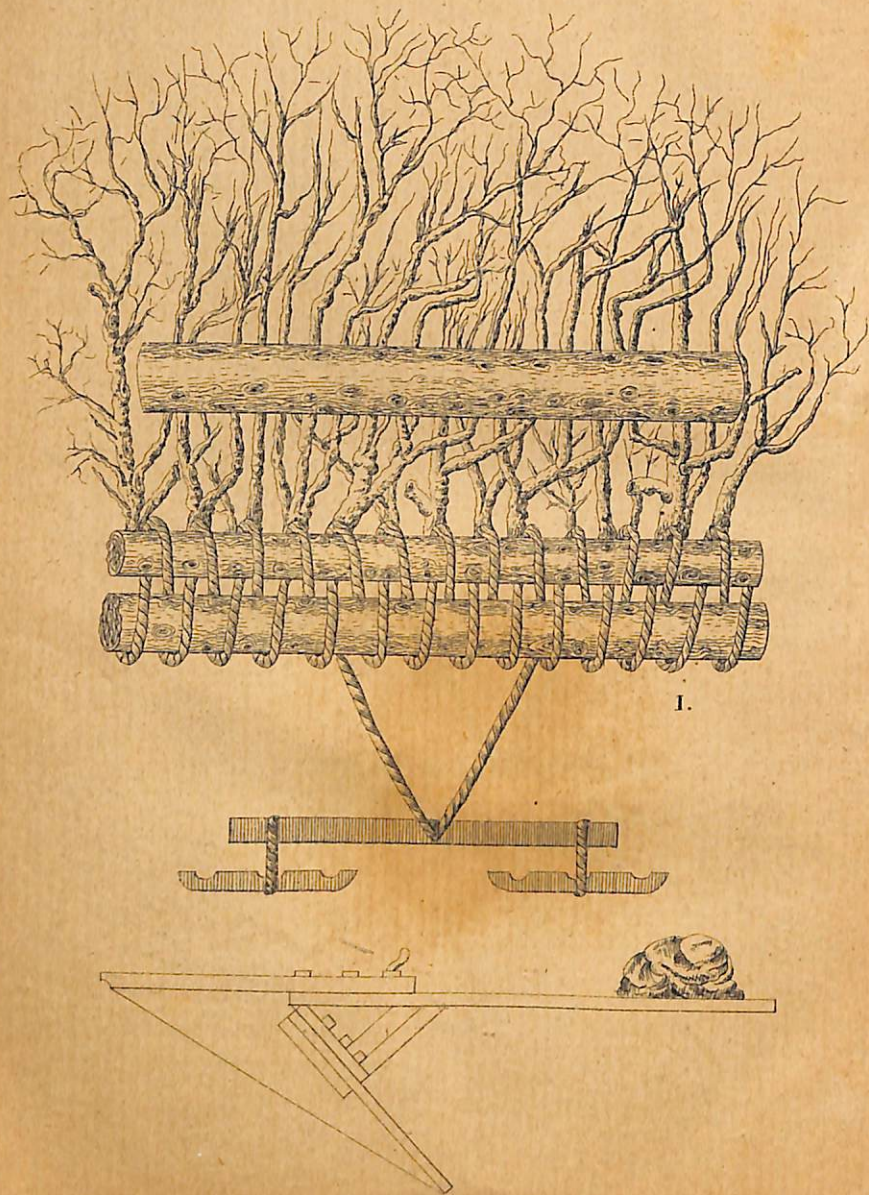
Խլուրդներն , ինչպէս յայտնի է ամենուս , գետնի
տակ կ'ապրին , և որովհետեւ մարախներն ալ իրենց
ձուերն գետնի տակ կ'ածեն , հետեւաբար մարախին
ձուերը խլուրդներու կերակուր կ'ըլլան : Այս խակական
թշնամիներէն զատ՝ մարախներուն ամենէն շատ կը փա-
սեն նաեւ կարմիր և հասարակ սարեակներն (սըղըր-
ճըգ) Paston roseur L որ միշտ մարախին ետեւէն
կու գան , այնպէս որ կրնանք ըսել թէ անդ՝ ուր
բազմաթիւ սարեակներ կ'երեւան , պէտք է որ այն
տեղ մարախն ալ 'ի մօտոյ երեւնայ : Այս թռչունք ոչ
այնչափ կ'ուտեն մարախներն , որչափ կ'սպաննեն : Բաց
'ի սարեակներէն՝ կը փճացունեն մարախը նաեւ տա-
ռեխները , կռունկները , ագռաւները , և սողուններէն
գլխաւորապէս գորտը շատ մարախ կը ջարդէ : Երբ մա-
րախը մէկ ամիս միւսն անցնի , ձիերն ալ զինքը կը
կլեն : Մարախներու այս բնական թշնամիներուն վրայ
խօսելուս պատճառն այն է , որ մարախը երբ երեւայ ,
երբէք պէտք չէ այս կենդանիներն սպաննել , վասն
զի սոքա մարդուս մարախի դէմ տուած պատերազ-
մին մեծ օգնականներն են . թէ և մարդս լաւ կընէ ե-
թէ իւր յոյսը բոլորովին սոցա վրայ չի դնէ : Վերջա-

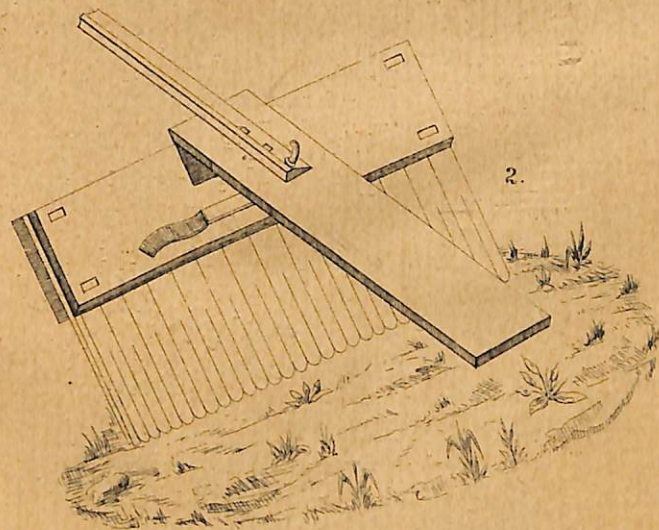
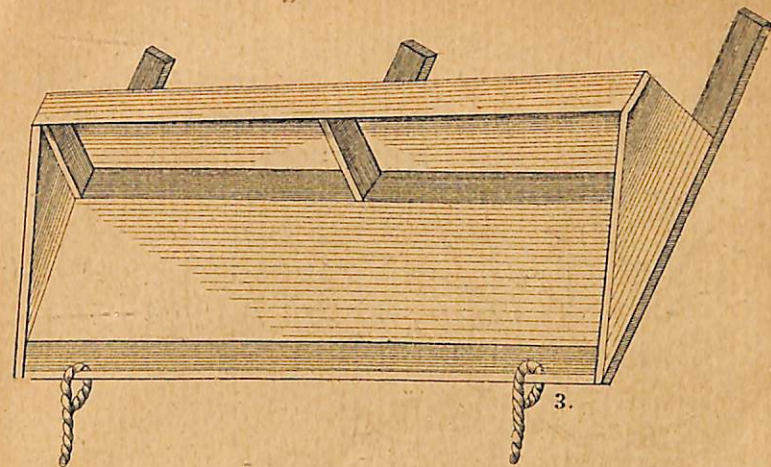
պէս կը կրկնեմ , թէ աշխարհ մը մարախներէ փրկելու
համար լաւագոյն և իմաստնագոյն ճանապարհն՝ սոցա
ձուերը հաւաքելն է :

7478

huy

<< Ազգային գրադարան

NL0078194

